

DONES
EBRENQUES

PACO BOLLUÑA / ACBEB - Fons PACO BOLLUÑA

DONES EBRENQUES

Albert Curto Homedes

Generalitat
de Catalunya

DONES EBRENQUES

Col·lecció Catalunya Desapareguda

Primera edició: febrer del 2023

© dels textos: Albert Curto Homedes

© del pròleg: Francesca Aliern Pons

© de les fotografies: diversos autors

© de l'edició: Editorial Efadós

© de la col·lecció Catalunya Desapareguda: Editorial Efadós

EDITORIAL EFADÓS

Carrer d'Edison, 3 - Nau A
Polígon industrial Les Torreneres
08754 El Papiol (Baix Llobregat)
Telèfon 93 673 12 12
efados@efados.cat · www.efados.cat

Idea original i disseny:

Editorial Efadós

Hi col·laboren:

Ajuntament d'Amposta
Ajuntament de Tortosa
Arxiu Comarcal del Baix Ebre
Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre
Arxiu Comarcal del Ripollès
Consell Comarcal del Montsià
Institut per al Desenvolupament de les
Comarques de l'Ebre

Agraïments:

Paco Boluña, Toni Cartes, Toni Gilabert i Cipriano Millàn

Assessorament lingüístic:

M. Neus Doncel Saumell

Fotografia de la portada:

Ramon Borrell / ACBEB - Fons Ramon Borrell

Acrònims:

ACBEB (Arxiu Comarcal del Baix Ebre)
ACRE (Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre)
ACRI (Arxiu Comarcal del Ripollès)
AFCEC (Arxiu fotogràfic del Centre Excursionista
de Catalunya)
IEFC (Institut d'Estudis fotogràfics de Catalunya)
MTTE (Museu de les Terres de l'Ebre)

Amb el suport de:

ISBN 978-84-19239-74-7

DL B-1838-2023

Imprès a Catalunya

Tota forma de reproducció, distribució, comunicació pública
o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb
l'autorització dels seus titulars, salvant l'excepció prevista per
la llei. Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment
d'aquesta obra, dirigiu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de
Drets Reprogràfics) - www.cedro.org

Índex

Pàg. 6

PRÒLEG

La dona ebreca, un llarg camí de coratge

Pàg. 8

INTRODUCCIÓ

Dones ebreques

Pàg. 12

L'ENSENYAMENT

Un llarg camí fins a la normalització

Pàg. 24

LA FAMÍLIA

El pilar sobre el qual pivotava la societat

Pàg. 38

EL TREBALL

Treball, treball, treball i més treball

Pàg. 128

DONA I SOCIETAT

Dones amb dones i homes amb homes

Pàg. 148

EL LLEURE

Una fita aconseguida a poc a poc

Pàg. 184

ÍNDEX ALFABÈTIC

Pròleg

LA DONA EBRENCA, UN LLARG CAMÍ DE CORATGE

Francesca Aliern Pons, escriptora

rec que aquest fragment de la meua novel·la *Cor de llop* (2008) transmet una bona part de l'essència que es trasllueix en aquest recull fotogràfic:

«L'Elisa va presentar-se una tarda per deixar la caseta en ordre. Va deixar alguna cosa de menjar a la vora del foc perquè no perdés escalfor i, tot seguit, no va poder reprimir les llàgrimes. Mentre tocava la pols en llocs on

no era possible de traure-la, entre sospirs i pensaments que anaven més enllà de la raó, va anar teixint la trama de la crua realitat de la seua vida. De xicoteta havia après a obeir, a dir que sí, fins i tot, a allò que no li agradava.

Els senyors Payolet sempre pensaven per ella, decidien el que al seu parer li convenia i el salari guanyat el rebia son pare. Total, només era una eina de treball, llogada per uns i amb un jornal que cobraven els altres. Recordava que ni una sola vegada va poder imposar la pròpia llei, el seu raonament. Per tant, després de rebre sotragades des que era xiqueta, a la fi pensava que havia arribat l'hora de desmarcar-se, d'actuar d'acord amb el seu desig.

Es passava totes les tardes amb els genolls clavats a terra, traient llustre a les rajoles. El safareig era ple a vessar de roba i la cuina necessitava un repàs a fons. Les manises mostraven un bon rastre de taques de greix. I no era que la senyora de la casa fos bruta, però oprimida per la basca del mal i el rés continuat del rosari i altres

precis, va oblidar-se de la neteja ineludible de cada dia. Les filles no en sabien, de moure el drap xopat amb aigua i sabó, ni d'escurar les aïnes emprades per a coure el menjar i el servei de taula. Elles eren com figures decoratives; estudiaven en un col·legi de monges i l'estiu solien passar-lo al recer familiar. No eren males xiquetes, però els agradava sentir-se afalagades i rebre el títol de senyoretetes, encara que aquell tractament vingués d'una xica de la seua mateixa edat.

Aquella nit, després de sopar i fer la neteja a la cuina, quan la senyora li va dir que era l'hora d'anar-se'n a dormir, l'Elisa va emprendre el camí que duia a la porta de darrere la casa. Sense fer soroll, com si caminés sobre una catifa de flors, va creuar la petita i ben conreada plantació d'arbres ornamentals fins allunyar-se del casalot».

AUTORIA DE SCONEGUDA / Fons PILI ZARAGOZA CLUA

Introducció

DONES EBRENQUES

Albert Curto Homedes, historiador

Dibuixar i definir el que ha estat la dona de les Terres de l'Ebre en el període que va des del 1875 fins al 1975, i fer-ho a partir dels testimonis gràfics, és del tot agosarat i imprecís. El present volum, en aquest sentit, només vol mostrar uns retalls isolats d'aquella realitat amb l'intent d'apropar-nos a un món que ara veiem com a llunyà però que no fa tant era l'existent. No cal dir que un compendi d'aquestes característiques ve determinat pels documents conservats o als quals s'ha tingut accés, i no costa gaire imaginar que no sempre hem trobat aquella imatge que ens ajudés a il·lustrar un relat o que, per

contra, no hem pogut contextualitzar textualment fotografies d'un gran impacte i interès visual. S'ha hagut de batallar amb les eines disponibles, algunes de les quals ja han estat difoses anteriorment, però incloses en treballs diferents. Aquí adquireixen un nou relleu, ja que tenen una única temàtica: presentar la dona ebreca al llarg de cent anys.

En general, la situació de la dona d'aquestes comarques no diferia gaire de la que tenien les dones d'altres zones de característiques semblants, atès que el sistema social i el pensament ideològic imperant eren el mateix, com bé se sap, caracteritzat per un marcat criteri masclista. Les condicions específiques del treball rural, especialment al Delta, i les tradicions culturals probablement hi aportaven

AUTORIA DE SCONEGUDA / FONS JUANA AGUSTINA VALLS ESTELLER

L'HORITZÓ DISSENYAT

A la pàgina anterior, un grup de nenes, adolescents i joves d'Alcanar retratades a principis del segle XX amb la intenció de mostrar un present i un futur com a mestresses de casa, tot ensenyant la varietat de labors considerades llavors connaturals, com la costura, el brodat, el ganxet o les puntes.

MODISTES

Sota l'atenta mirada de la professora Manolita Gimeno, les alumnes de l'Escola Municipal de Costura de Tortosa fan els darrers retocs al vestit de la geganta, dissenyat pel pintor Cerveto, i als dels capgrossos, i els hi emproven perquè estiguin a punt per a les Festes de la Cinta de l'any 1928.

RAMON BORRELL / ACBEB - Fons RAMON BORRELL

certs matisos distintius, però caldria estudiar si realment tenien un pes categòric o no passaven d'una certa superficialitat. Sovint s'ha reivindicat, hi insisteixo, sense gaire argument convincent, la singularitat de la dona tortosina, i ebreca per extensió, com també el seu estatus privilegiat en comparació d'altres dones d'arreu. El que sí que és cert és que el *Llibre dels costums*, el codi jurídic del segle XIII, estableix que la dona pot fer ús dels seus béns sense consentiment del marit, una clàusula molt avançada a molts segles posteriors. També s'esgrimeix el celebrat Orde de l'Atxa pel que fa a la dona tortosina, basat en la llegenda emmarcada en el moment de la conquesta cristiana per part del comte Ramon Berenguer IV, i segons la qual, en compensació pel seu valor en la defensa de la ciutat, se'ls atorgava un seguit de privilegis.

El cas, però, i en relació amb la dona ebreca entre el 1875 i el 1975, és que va tenir dificultats per accedir a una instrucció que no fos la que estava preestablerta a la seva condició femenina; que la seva fita, gairebé exclusiva, era el casament i tenir fills; que, especialment la dona pagesa, es feia un fart de treballar; que bàsicament es relacionava només amb dones en els petits espais de treball comunitari i que, exceptuant alguns casos, no tenia ni temps ni oportunitats per desenvolupar una cultura de l'oci.

Que aquest recull d'imatges i les anotacions complementàries serveixin com a homenatge a les dones ebrenques que ens han precedit, de les quals, en molts casos, només ens queda l'essència del seu pas i el camí que ens han anat llaurant.

AUTORIA DESCONEGUDA / FONS PEPIALONSO

L'ENSENYAMENT

Un llarg camí fins a la normalització

Abans, la funció atribuïda a la dona, des del punt de vista social, estava molt determinada a uns rols concrets. La conseqüència d'això és que les opcions en l'ensenyament eren més aviat escasses. També cal fer una distinció entre el que serien les ciutats (fins a quasi la primera meitat del segle xx, bàsicament Tortosa) i les altres poblacions, molt més condicionades pel seu medi rural. La precarietat en l'ensenyament era sistèmica i estava vinculat gairebé en exclusivitat als centres educatius religiosos i a les escoles privades. Exceptuant les classes més adinerades, la majoria de nens i nenes només podien accedir a una instrucció mínima que els garantia, com a màxim, saber llegir, escriure i les quatre regles, com se solia dir. Un cop feta la primera comunió, tant ells com elles solien entrar en el món laboral: els nens, com a aprenents d'algun ofici, i les nenes, ajudant en les tasques de casa. Encara el 1925, en un article aparegut a l'*Heraldo de Tortosa*, signat pel director del Col·legi de Sant Rafael, Joan Llanes, es dol que les noies només rebien instrucció per exercitar els dits, referint-se a les labors, i que no aprenguin altres disciplines.

RAMON BORRELL / ACBEB - Fons RAMON BORRELL

PARVULARI

És innegable que la composició està preparada per a la fotografia, en què cada nena ocupa el seu lloc d'una manera ordenada, correctament vestides i amb una actitud dòcil, però probablement la realitat tampoc era gaire diferent, atès que llavors la disciplina i la mansuetud eren valors cabdals de la instrucció.

LABORATORI CIENTÍFIC

És ben conegut el sòstre educatiu que durant molts anys tenien les noies per accedir als ensenyaments secundaris i superiors. La creació de l'Institut de Tortosa el 1928 va proporcionar l'opció a les noies d'ampliar l'aprenentatge amb altres coneixements científics i les praxis als laboratoris.

RAMON BORRELL / ACBEB - Fons RAMON BORRELL